

Rašid Durić¹

Seminar für Slavistik
Ruhr-Universität, Bochum
duricrasid@web.de

O LEKSIČKOM OSJEĆANJU NOVOŠTOKAVŠTINE KROZ KROATIZME, SRBIZME I BOSNIZME NA NEUTRALNOJ RAZINI

Uvod

Političko-državnim raspadom jugoslavenskim i sociolingvističkom transformacijom sh./hs. jezika u svoja četiri standarda, od početka devedesetih do danas, potekla je jednovremeno i kreativno-stvaralačka energija i nacionalna jezičko-leksička isključivost lingvista prema drugačijoj leksici od vlastite. Takođe sa jednom od posljedica, da u raspadu jugoslavenskom po njezinim etničkim rubovima, jednom nacionalno neutralnom balkanologu nije lahko razdvojiti u lingvistici onu leksikologiju kojoj nije najpreča zadaća da izgradi, već da ogradi svoj standardni leksik od nacionalno-susjednoga. Uslijed toga je, posebice od početka devedesetih do danas, jedan nacionalno neutralan leksikolog balkanolog, kada je u poziciji vrijednosnoga odabira novoštokavskih *-izama*, srbizama, kroatizama, bosnizama, crnogorizama, uporediv ispiraću zlata. Kako, naime, iz mnoš-

---

¹ Napomena Uredništva: Autor je rođen 3.VI.1948. u Czinu u Bosni i Hercegovini. Osnovnu je i srednju školu završio u Czinu (1954.—1967.). U Rijeci i Zadru studirao je predmete *hrvatskosrpski jezik, hrvatski ili srpski, pedagogiju, jugoslavenske književnosti i knjižničarstvo* (1967.—1975.). Poslijediplomski studij *Povijest hrvatske književnosti* završio je u Dubrovniku (Sveučilište u Zagrebu) (1975.—1978.). Akademski stupanj doktora znanosti stekao je 1985. na Sveučilištu u Zagrebu s disertacijom *Junaci u epskoj pjesmi Bošnjaka*. Radio je kao učitelj u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Docentom je postao 1986. na Pedagoškoj akademiji u Banjoj Luci, a izvanrednim profesorom 1999. na Pedagoškom fakultetu u Bihaću. U Banjoj Luci radi do 1.VIII.1992. Od 1993. godine predaje na sveučilištima u Austriji i Njemačkoj, a od 1998. i u Bosni i Hercegovini (Bihać, Mostar). Dobitnik je književne nagrade UNESCO-a. Sudjeluje na znanstvenim i stručnim skupovima. Objavio je sedamdesetak radova, uglavnom o bošnjačkoj književnosti, te pet knjiga, od čega dvije antologije i tri monografije.

Ovaj tekst objavljujemo zato što čitateljima zorno pokazuje jedan od načina na koji se u našoj bližjoj okolini hrvatski književni jezik sagledava u suodnosu s njemu strukturalno najbližim književnim jezicima. Objavom teksta Uredništvo ne izražava slaganje s pojedinim tvrdnjama, navodima i tumačenjima u tekstu. Tekst se objavljuje u integralnom obliku i bez usklađivanja s hrvatskim književnojezičnim normama.

tva leksičkih izvora, iz studija i monografija južnoslavističko-leksikoloških, kroz svoje leksičko znanje i osjećanje “propustiti” tisuće novotvorenica, arhaizama, novooživljenica? Koje su od njih istinske biser besjede? Koje su od njih zajedničke za novoštokavski leksik? Koje su, opet, riječi vrijednosnice za svaki od četiri (sub)standardna vokabulara ponaosob? Postupak odabira pretpostavlja pored leksičkoga znanja i leksičko osjećanje višestoljetne kulturno-lexičke nadgradnje, civilizacijske, duhovne i konfesionalne — jevrejske, katoličke, pravoslavne, muslimanske — kontinuiranog, sveobuhvatnog leksičkoga znanja i osjećanja za svaki od četiri standarda. U njihovom duhovno-sakralnom povijesnom kontinuitetu. Leksikolog naime treba na obje razine — nultoj i konotacijskoj — u (kon) tekstu — svaki *-izam* racionalno semantički raspoznati i emocionalno prosjećati. Sa stalnom sviješću da su riječi u jednom jeziku dignitet, dostojanstvo individue i jednoga etnosa. I da jedan novoštokavski *-izam* u jednoj jezičkoj zajednici jest alem besjeda, u drugoj taj isti može biti, i najčešće jest, bezvrijedan. Čak i opasan agens, bacilus (bosniensis!) za svoj jezički organizam! Tako su npr. “kodirani” turcizmi u kroatistici, brojni turcizmi koji su posvojeni u bosanskim govorima, u bosanskom (sub)standaru. Ti isti bosnizmi su tuđice u savremenom srpskom i hrvatskom standardu. U kroatistici ili u serbistici, možda i u slavistici uopće, takvo je vrednovanje i logično i leksički opravdano: jezik i njegova leksika kultiviraju se naime iz vlastitoga sistema i izvora. Isti su ti turcizmi u bosanskom (sub) standardu, posebice od devedesetih “alem besjede” koje jezik bosanski čine osebnim, drugačijim u sklopu novoštokavštine i slavenskih jezika.

Cilj i smisao ove studije jest definirati i vrednovati novoštokavske *-izme*: na nivou zajedničkog štokavskog vokabulara, i zasebno za svaki od četiri (sub)standarda, na razini jednakovrijednica — visokobliskoznačnica. Teorijske teze u mojoj studiji o *-izmima* oprimjerujem na kraju izborom jednakovrijednica tripleta — srbizama, kroatizama i bosnizama. Uz bitnu tezu da po semantičkoj teoriji ne postoje apsolutne istoznačnice! U mojim izabranim primjerima na kraju studije je prvog leksemi, srbizmu, napoređen ekvivalent kroatizam, a njih oba jednakovrijednici bosnizmu. Za crnogorizme nisu navođeni primjeri uslijed moje leksičke nekompetentnosti. Kao kompenzaciju za ovaj propust upućujem na relevantnu literaturu na kraju studije, posebice na izvor *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika*, 2005:230–238.

U uvodnoj besjedi bitno je konstatirati činjenicu da je po genetskolingvističkim kriterijima, dijalektološkim, povijesno-poredbenim, po razumljivosti i relativno jedinstvenoj organskoj strukturi jezika — novoštokavština ili srednjejužnoslavenski dijasistem sa svojim nejedinstvenim

govorima bio i do danas ostao bazom za nejedinstven jezik, koji je sve do devedesetih godina oficijelno imenovan dvočlanim sh./hs. imenom. Taj su jezik po Krleži »oduvijek Hrvati zvali hrvatskim, a Srbi srpskim«. U njemu su zapravo i na govornoj i pisanoj razini, dijakronijski i sinhronijski, stoljećima opstojala četiri idioma: bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski. Svaki od njih ima zajedničku bazu i zasebnu nadgradnju u kojim su se stoljećima razvijala zajednička i zasebna obilježja. Od devedesetih godina je u slavistici prihvaćena činjenica tzv. sociolingvističke transformacije i prenominacije sh./hs. jezika u četiri standarda uz nastojanje pojedinih lingvista da se makar u filologiji zadrži termin »srpskohrvatski jezik«, posebice u komparativnim istraživanjima srednjejužnoslavenskoga dijasistema. Navedenoj sumarnoj sinhroniji valja dodati i aktualno (od početka devedesetih do danas) osporavanje naziva »bosanski« »bošnjačkim jezikom«. Osporavanje kroz fokus oficijelne serbistike i kroatistike, prema kojima se preporučuje koristiti/rabiti etnički umjesto zemljopisnog imena jezika. Sa argumentom navodno potencijalne ili stvarne jezičke majorizacije bosanskog, u njegovu suodnosu sa srpskim i sa hrvatskim jezikom u Bosni i Hercegovini.

I. Kroatistika, serbistika, bosnistika i montenegristika i tzv. *-izmi*: sumaran pregled

1. Do početka devedesetih su međusobne leksičke razlike u srednjejužnoslavenskom dijasistemu relativno rijetko istraživane. Od ove generalne ocjene su izuzetak studije o leksičkim razlikama R. Boškovića (1935), knjižice autora Guberina—Krstić *Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika* (1940), odnosno Jovana Ćirilova *Hrvatsko-srpski rječnik varijanti — srpsko-hrvatski rečnik varijanti* (1989). Do danas je najznačajnije leksikološko djelo u ovom domenu Vladimira Brodnjaka *Razlikovni rječnik između hrvatskog i srpskog jezika* (1991. i 1992.). Bitan je uzrok relativno rijetkom znanstvenom istraživanju leksičkih razlika u novoštokavštini u činjenici da je do devedesetih forsirana politika sh./hs. jezičkog jedinstva — sa jednom rezultantom te politike u srpskom leksičkom hegemonizmu. Toj politici je decenijama bila suprotstavljena kroatistika kroz afirmaciju samosvojnog hrvatskog leksika — sa rezultantom impozantne i autonomne uosobljenosti hrvatskog leksika, sa napr. oko 30.000 natuknica u navedenom rječniku V. Brodnjaka. Navedenim činjenicama valja dodati već stotinjak godina unazad brojne kroatističke monografije i studije o kroatizimima i o vlastitom hrvatskom leksiku: dio ovih studija sumiram u trećem poglavlju moga članka. Dijahronija bosanskog (i bošnjačkog) i crnogor-

skog leksika takođe je bitan argument višestoljetne opstojnosti tzv. *-izama* u oba ova (sub)standarda. Taj samosvojni leksik je tek jednim dijelom (!) zabilježen u starijim izdanjima rječnika sh./hs. jezika. Razlog njihove nepopisanosti u rječnicima sve do početka devedesetih jest u činjenici da su bosnizmi i crnogorizmi (a nerijetko i kroatizmi) od sastavljača ovih rječnika bili deklasirani, vrednovani kao provincijalizmi, arhaizmi ili regionalizmi. U tom smislu za bosanski leksik valja na kraju ove studije uporediti rječnik A. Isakovića, sa argumentacijom prednje leksičke ocjene, sa *izostavljenim književnim izvorima muslimanskih pisaca (svega 1,8%) pri izradi šestotomnog Rječnika sh./hs. jezika u izdanju Matica (1967–1976)* (Isaković 1992:26). Za bosanski su leksik jednako bitni rječnici Dž. Jahića (2000), i I. Čedića (2007). Za crnogorski leksik, pored navedenog zbornika *radova Norma i kodifikacija crnogorskog jezika* (2005) relevantni su izvori navedeni na kraju ove studije: *Iz crnogorske leksikografije i leksikologije* (1992) Branislava Ostojića, *Odabrani članci i rasprave* (1978) Radojice Bošković i *Govor podgoričkih muslimana* (2007) Adnana Čergića.

2. Bitna crta uosobljenosti bosanskog leksika jest u činjenici da tamo gdje su u srpskom i u hrvatskom vokabularu tzv. uporabno opozitne leksičke jedinice, te iste, najčešće obje lekseme u bosanskom vokabularu funkcioniraju na neutralnoj, jos češće na stilskoj razini paralelno. Najčešće kao bliskoznačnice visoke sinonimije! Ili kao izborni leksik. Ekskluzivno srpski ili hrvatski leksik (tipa *šargarepa*, *zejtin*, *pirinač* u srpskom, ili *bojišnica*, *bojnik* u hrvatskom) nije prihvaćen u bosanskom niti u crnogorskom standardu. Barem zasada! Ekskluzivno srpski leksik sa ekvivalentima u hrvatskom (tipa: *mučnina* – *gađenje*) nije opozitan u bosanskom niti u crnogorskom izrazu: u pravilu se svaka riječ u bosanskom i u crnogorskom koristi shodno kontekstu, stilskoj vrijednosti. Leksička disparatnost srpska i hrvatska u pravilu nije i ne znači takvu disparatnost u bosanskom (niti u crnogorskom) standardnom izrazu. Leksik koji je u srpskom i u hrvatskom standardu dihotoman, u generalnom smislu je spojiv, kompatibilan, značenjski najčešće podudaran, ekvivalentan, pojmovno i stilski izboran u bosanskom izrazu. Ovdje podrazumijevam prvenstveno (!) leksik Bošnjaka.

Navedenom je bitno dodati da uz ekskluzivno srpski i hrvatski leksik, opstoji, ali ne uvijek, i ne u tako dugom povijesnom kontinuitetu kao u srpskom i hrvatskom, i karakteristični bosanski i crnogorski leksik: sa vlastitim ekvivalentima, istoznačnicama srpskom i hrvatskom ekskluzivnom leksiku. Ovaj leksik (slavenskoga i orijentalnoga postanja) kojeg u bosanskom imenujemo »bosnizmima« (tipa *babo*, *nena*, *amidža*, *tukac*, *tuka*, *ekser*, *peškir*, *mahrama* ...) pored njihovih standardnih novoštokavskih ekvivalente-

nata (*otac/tata; baka/baba/nena, ćuran/puran; ćurka/pura/tuka...*) opstoji dijahronijski i sinhronijski u bh. standardu, posebice u bošnjačkom izrazu, najizrazitije u sferi religije, tradicije i kulture u općem smislu njihova značenja.

Leksička poređenja u ovoj studiji zahvataju bosanski leksik, općeprihvaćeni u bošnjačkom, dijelom takođe prihvaćeni i u srpskobosanskom i u hrvatskobosanskom vokabularu. Na kraju studije se donose primjeri bosanskog i bošnjačkog leksika sa onim leksikom koji se koristi isključivo u srpskom jeziku u Srbiji i sa ekskluzivno hrvatskim leksikom u Hrvatskoj. Redosljedom tripleta: srpski – hrvatski – bosanski. Studija ne oprimjeruje niti opisuje zasebni ili relativno autohtoni bosanskosrpski leksik, niti autohtoni bosanskohrvatski leksik. Tomu je jedan od bitnih razloga u činjenici da su oba ova leksika dijahronijski i sinhronijski zakonom spojenih posuda vezani sa leksikom tzv. "matičnog" srpskog odnosno "matičnog" hrvatskog jezika, odnosno "vezana za jezik!" i leksik susjednih država.

3. Pored relativno jedinstvene baze novoštokavskog dijasistema u kojem su se razvila četiri standarda (sa približno istim gramatičkim sustavom od fonologije do sintakse, i sa približno 85% zajedničkog leksika, svaki od četiri standarda posjeduje vlastitu leksičku nadgradnju. Onaj sloj koji je stoljećima izgrađivan iz baze zasebne materijalne i duhovne kulture općebosanskog i zasebnih bošnjačkog, crnogorskog, hrvatskog i srpskoga leksika. Većina lingvista se slaže da zasebni sloj u novoštokavskom dijasistemu u najvećoj mjeri čini leksik i frazeologija. Da taj leksik nije ni malehan niti majušan, dokazano je poredbenim rječnicima, od kojih valja markirati Brodnjakov *Razlikovni rječnik hrvatskog i srpskog jezika* (1991. i 1992.) sa blizu 30.000 natuknica, razlikovnih leksičkih jedinica između ta dva jezika. Zatim Isakovićev *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku* (1992), Jahićev *Školski rječnik bosanskog jezika* (1999), Čedićev *Rječnik bosanskog jezika* (2007). U svim tim izvorima dokazalo se još jednom da su narodni govori i književna djela leksički bunar: iz njega i u njemu se jezik svake etničke zajednice uosobljuje.

Zasebni leksik moguće je kategorizirati kroz njegove izvore. Svaki od četiri standarda je iz svojih govora stoljećima oblikovao svoj karakteristični leksik, posuđivao iz različitih izvora. Srpski leksik infiltracijom grecizama, rusizama, orijentalizama. Hrvatski je pored svoje baze u štokavskom, kajkavskom i čakavskom idiomu bitno inoviran tradicijom novotvorenicama; posuđivao je pretežito latinski, engleski i romanski leksik, manje turski leksik, najmanje germanizme i ungarizme. U bosanski leksik gotovo u jednakoj mjeri stoljećima ulijevaju se grecizmi, latinizmi i rusizmi, posljednjih decenija intenzivnije anglizmi, u prošlosti rjeđe romanizmi i germa-

nizmi, sa bitnom interferencijom orijentalno-turske leksike koja je stoljećima bila i do danas ostala sastavnicom bosanskog (sup)standarda (usp. Nosić 2007). Crnogorski je leksik takođe infiltriran svim navedenim izvorima, uz bitnu napomenu da je taj leksik prepoznatljiv po autohtonim crnogorskim govorima.

II. Leksičko definiranje novoštokavskih *-izama*

1. Južnoslavenska leksikologija nije precizno semantički, a pogotovo nije funkcionalno niti stilski sustavnije ili detaljnije opisala odnosno leksički međusobno razgraničila srbizme, kroatizme, bosnizme, crnogorizme. U tom je smislu karakteristična definicija srbizama odnosno kroatizama u *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* Rikarda Simeona: »srbizam — srpska značajka u jeziku, srpska riječ, izraz, fraza, jezička konstrukcija u kojemu drugom jeziku ili u nesrpskom narječju ili govoru; kroatizam — hrvatska riječ ili izraz, konstrukcija ili izreka preuzeta u doslovnom, promijenjenom ili prevedenom obliku u koji drugi jezik; osobina (samo) hrvatskog jezika« (Simeon 1969, II, 477; I, 724). Od prednje generalne ocjene, izuzetak je niz kroatističkih leksikoloških studija: dio ovih leksikološki relevantnih studija sažimam u trećem poglavlju ovoga članka. Među tim studijama takođe sažimam i studiju Ive Škarića u kojoj su jasno definirani kroatizmi u odnosu na srbizme i druge *-izme* (Škarić 2005). Ovu studiju, kao možda najrelevantniju iz domena *-izama*, sažimam u prvom odjeljku trećeg poglavlja moga članka. Pored studije Ive Škarića o kroatizmima, u trećem poglavlju takođe sažimam recentne studije leksikologa — Vojislava P. Nikčevića za crnogorizme, Marka Samardžije i Branimira Belaja za kroatizme i za srbizme. U četvrtom poglavlju sažimam studiju o srpskoj leksici Ivana Klajna. Sa komentarom odnosa serbistike spram kroatizama. Smisao je moga sintetičkoga sažimanja u preciznijem leksičkom definiranju novoštokavskih *-izama*. Prije ovoga sažimanja, prezentiram svoja komparativna proučavanja ovog leksika. Naglašavam — komparativnim, uslijed činjenice da jedan srbizam, kroatizam, bosnizam, crnogorizam u jeziku etničke zajednice u kojoj se koristi, u pravilu se doživljava kao intimno draga, svoja autohtona besjeda. Ta ista riječ, u susjednom, nesvojem jeziku, u pravilu se doživljava kao agens, atak na svoj izraz! U relativno oformljenom leksičkom osjećanju jedan *-izam* koji nije nastao iz strukture vlastitog izraza, često djeluje kao strano tijelo, ili virus u organizmu svoga jezika. Međunacionalni i međujezički antagonizam je bio i ostao način u kojem je nastajao i trajao ovaj leksik. Toj se tuđici u pravilu tražila i traži zamjena, tvori joj se ekvivalent u svojem vokabularu. Po mogućnosti i u pra-

vilu, i na neutralnoj, i na stilskoj razini. Time taj “agens” ili *-izam*, leksički “naletnik” biva izopćen iz svojega leksika. Ili ga se zabilježi u poredbenim leksičkim rječnicima, pa ostavlja da vegetira na margini svoga supstandarda. Ostavlja ga se u rječnicima nepoželjnih, tuđih i “ohrdanih” (bosnizam: istrošenih, preživjelih) riječi, provincijalizama, lokalizama ili zastarjelih, “prezrenih” riječi koje trebaju potonuti u zaborav. I takav odnos svakako znači kultiviranje jezika, njegovo ograđivanje od nepoželjnog leksika. Takav je leksičko planski odnos prisutan npr. već decenijama u kroatistici spram srbizama i bosanskih turcizama.

2. Ako u serbistici, bosnistici i montenegristici nemamo jasno definiranu ovu leksiku, dopustivo je služiti se analogijom koja nam pomaže definirati vlastiti predmet istraživanja — analogijom internacionalizama. Mada je jasno da je riječ o sasvim drugačijoj leksici. A koja, ipak, ima neka dodirna i zajednička svojstva sa našim *-izmima*. Sa bitnom distinkcijom da su internacionalizmi, u pravilu, usvojenice u većini evropskih, i u našim standardima, a štokavski *-izmi* u pravilu su tuđice u njihovu međuštokavskom suodnosu. U jezičkom osjećanju hrvatskom, srpskom, crnogorskom i bosanskom su hiljade internacionalizama stoljećima udomaćeni leksik. Štokavski su *-izmi*, u pravilu, međusobno unutar novoštokavskog vokabulara nepoželjne tuđice ili međusobno konkurirajući leksik. To je na prvi pogled paradoksalno, ali činjenično! Ta je paradoksalnost zapravo u osnovi prirode leksika. U nedostatku domaćih riječi za novostvoreni duhovni ili civilizacijski pojam ili izum, internacionalizmi (uglavnom latinskog i starogrčkog jezičkoga vrela) su se silom ili milom usidravali u leksik svih evropskih (i vanevropskih) jezika. Time su ga kultivirali. Naši su tzv. *-izmi* međutim decenijama djelovali međusobno isključujuće, na prvi pogled dekultivirajuće! Ali u jezičnoj biti hrvatskoj, bosanskoj, srpskoj, crnogorskoj — ipak kultivirajuće! U njihovom skrajnjem efektu — kroz leksičke razlike i kroz leksički izbor — sa posljedicom stilskih nijansi. I u tome je svakako njihova vrijednost!

Poimanje internacionalizma možemo tek djelomice primijeniti na naše *-izme*, mada im je zajedničko leksičko svojstvo da je to leksik koji je iz jednog (ili više) jezika “probio” membranu jednoga (ili više) jezika i dospio u njegov sustav. Sa bitnom razlikom u internacionalizama u njihovu statusu u jeziku domaćina. Internacionalizmi, ako su već primljeni u vlastiti leksik, u pravilu su odomaćeni leksik koji u jeziku domaćina nema ekvivalenta. Ako ga ima, i ako su leksikolozi (ili narod) “skrojili” taj ekvivalent — pojmovnu zamjenjenicu, ona nije općeprihvaćena. Ili ako postoji potencijalni ekvivalent, u jezičkoj zbilji mogu obje riječi kraće ili duže vrijeme naporedo opstojati, do konačnoga prihvaćanja jednog lika. Srbizam, kro-

atizam ili bosnizam u pravilu ima u međusobnom njihovom odnosu zamjenjenu ili leksički ekvivalent u susjednom etno-idionu ili (sup)standardu. Temeljna je karakteristika srbizma, kroatizma, bosnizma i crnogorizma da je to onaj leksik koji je stoljećima karakterističan leksik svake od četiri jezičko-etničke zajednice. Ovaj je leksik razuđen. Njegov je izvor uglavnom u narodnim govorima, u terminologiji, i u svim slojevima kulturnoga života svake od četiri etno-jezičke zajednice ponaosob. On je markacija jezika svake jezičke zajednice. Upravo u takvom vrijednosnom kontekstu leksičke razlikovnosti kao stvarnog i potencijalnog bogatstva sva četiri standarda, jest moje težište osmišljavanja i kodificiranja naših *-izama*. Uz kontinuiranu svijest o korisnosti i neophodnosti leksičkih razlika kao zajedničkoga bogatstva novoštokavskoga vokabulara, i bitnog obilježja svakog od četiri južnoslavenska standarda. Navedenome je stajalištu bitno dodati lingvističku činjenicu da su *-izmi* tuđice u jeziku domaćina. To je njihovo generalno leksičko obilježje. Drugo je obilježje novoštokavskih *-izama* da su oni isključivo ili pretežito leksik jedne etničko-kulturne zajednice. Katkada je to i paralelni leksik dviju, u bosanskom slučaju i triju etno-jezičkih zajednica. I da upravo ti domaći *-izmi* čine samobitnost leksika svakog od četiri novoštokavska standarda. I da su, u pravilu, nastajali međusobnom oporbom, konkurencijom. Mnogi opet nisu nastali iz oporbe već kao rezultat lokalnih i regionalnih govora, kulture i tradicije u općem smislu njihova značenja.

3. Za leksičku distinkciju crnogorizama od srbizama indikativno je stajalište Vojislava P. Nikčevića koji za crnogorski jezik u sociolingvističkom smislu navodi slijedeći argument:

Vidite, g.-din Đurović je napisao izvanrednu knjigu *Crnogorski vijenac u Gorskom vijencu*. Prvo sam ja morao da *Gorski vijenac* priredim prema crnogorskom pravopisu, pa on, pošavši od tog teksta, napisao knjigu, objasnio sve crnogorizme na 170 stranica, a tačno prvo izdanje *Gorskog vijenca* iz 1847. u Beču iznosi 107 stranica. (...) Zašto? Jer nema zamjene za crnogorizme u srpskom jeziku, a preveden je *Gorski vijenac* na 20 jezika (...) a nije mogao biti preveden na srpski jezik. (...) To su dva sistema, organski različita i mnogo bi trebalo vremena da jedan Srbin, kao što je bio Simo Popović, provede u Crnoj Gori pa da se srodi sa onim jezikom i da njime zbori i piše (Nikčević 2004:286).

Da bi istina o različitom poimanju crnogorizama bila relativno kompletirana, tumačenju lingviste Nikčevića valja dodati stav Jevrema Brkovića po kojemu »nije se nikada i nigdje neće pojaviti knjiga ›Srbizmi‹ u djelu Dobrice Ćosića, ili bilo kog srpskog pisca, ili ›Hrvatizmi‹ u djelu Miroslava Krležje. Vuk Minić drži da »ako tvrdimo da postoji crnogorski je-

zik u njemu mogu biti samo neki drugi -izmi.« (*Štokavski književni jezici* 2004:287/288).

Ovdje bi komentar bio izlišan da nisu u južnoslavenskoj lingvistici srbizmi i ostali -IZMI različito tumačeni i prihvaćeni. Vrijedno je prihvatiti stajalište Vojislava P. Nikčevića, ali i Jevrema Brkovića i Vuka Minića. Navedena stajališta jednako vrijede za sva četiri naša standarda. Uz bitnu dopunu da su *-izmi* leksička "perjanica" ili leksički alem svakog od četiri novoštokavska standarda. I da, u pravilu, njih valja vrednovati sa leksičkim znanjem i sa jezičkim osjećanjem sva četiri standarda. Riječ je naime i intimna svojina. I svjetionik koji može obasjati bašču susjednoga jezika. Jer ovaj količinom majušni ali visoko vrijednosni (naročito u funkcionalnim stilovima) i relativno autohtoni (nacionalni) leksik nije moguće ni leksički niti etnički totalno ograditi, prisvojiti. Mada se njime iskazuje srpska, hrvatska, bosanska i crnogorska mikroskopski pojmovna preciznost. Njihova rafinirana osjećajnost. I zasebni hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski jezički senzibilitet i rafinman. Njihova duhovnost ponaosob.

III 1. Leksikolog Ivo Škarić definira kroatizme i jasno razlučuje leksički lik onih *-izama* koji su ubačeni iz tuđih jezika u dotični jezik u odnosu na kroatizme u hrvatskom jeziku kada pojačano ocrtavaju hrvatsku samobitnost. Kroatizme nadalje diferencira od spontanizama kad tu samobitnost zanemaruju (...):

Dakle, kroatizmi su jezični likovi uzeti iz hrvatskoga jezika, koji se u nje ga ubacuju sa svrhom da mu ojačaju rastočenu samobitnost. Ili u strogom određenju: kroatizmi su u hrvatskome jeziku jezični likovi koji svojom učestalošću u hrvatskome jeziku većom negoli je u drugima na štokavštini zasnovanima jezicima (u bošnjačkome, u crnogorskome i u srpskome), uvećavaju hrvatskomu jeziku njegovu samobitnost uz procjenu znatne množine hrvatskih govornika i/ili uz procjenu službene normativne odredbe da su to obilježeni likovi u hrvatskome jeziku. (Škarić 2005:122)

Škarić produbljuje prednju definiciju kroz distinkciju između obilježjenih i *posve normalnih* tj. onih kroatizama koji bi

u ostalim trima štokavskim jezicima [...] bili označeni kao kroatizmi, ali ne i u hrvatskome gdje nisu (ili nisu sada) obilježeni nego su posve normalni, kao što su likovi *u jutro* umjesto *u jutru*, *lagati komu* umjesto *lagati koga*, *odmarati se* umjesto *odmarati*, *s vremenom* umjesto *vremenom*, *vremenska prognoza* (pr.) umjesto *prognoza vremena* (gen.), *tijekom* umjesto *tokom*, *uvjet* umjesto *uslov*, *stimulirati* umjesto *stimulisati*, *sustav* umjesto *sistem*, *tisuća* umjesto *hiljada*, *tjedan* umjesto *sedmica*, *kruh* umjesto *hljeb*, *latinično pismo* umjesto *ćirilichnoga* itd. (Škarić 2005:122–123)

Temeljni je leksički kriterij za kroatizam po Škariću da taj lik

mora biti u samome hrvatskome jeziku u oporbi s nekim drugim likom koji ga potiskuje. Tako su (ili još uvijek su) kroatizmi u hrvatskome jeziku npr. *prigoda* umjesto češće riječi *prilika*, *osjetilo* umjesto češće riječi *čulo*, *milijun* umjesto *milion*, *glasovit* umjesto *čuven*, *šport* umjesto *sport*, *ju* (akuzativ od *ona*) umjesto *je*, navesci u pridjeva i zamjenica umjesto padežnih oblika bez njih, npr. *dobroga*, *dobromu*, *dobrome*, *dobrima*, *tvoga*, *tvomu*, *toome* umjesto češćih *dobrog*, *dobrom*, *dobrim*, *tvog*, *tvom* itd. (Škarić 2005:123)

Jednom riječju uočujući, u kroatizme ne ulazi onaj leksik koji je u hrvatskom općeusvojen i koji normalno funkcionira, već samo ili isključivo onaj leksik koji je u samom tom jeziku »u oporbi s nekim drugim likom koji ga potiskuje« (Škarić 2005:123). To je svakako jedna precizna formulacija koja je analogijom primjenjiva na sva četiri štokavska standarda. Sa bitnom dopunom da je usljed (ne)jedinственe štokavske leksičke baze i dalje, poslije etabliranja četiri standarda, bitno razlikovati srbizme, kroatizme, bosnizme i crnogorizme ne samo unutar svakog standarda ponaosob (Škarićeva definicija) već i međusobno unutar štokavskog dijasistema; njegova vokabulara. Kao potencijalne visokobliskoznačnice na nultoj ili na stilskoj i funkcionalnoj razini.

2. Bitno je markirati Škarićevo leksičko profiliranje *nadrikroatizama* te »umišljene "prave" hrvatske likove s *krugovalom* umjesto *radija*, *sudicom* umjesto *sutkinje* [...]«. »Škarić dalje raščlanjuje kroatizme na one »koje podržavaju ozbiljni hrvatski jezikoslovci, ali im je spontana jezična uporaba upitna i na spontane hrvatske likove koje nisu prihvatili autorativni standardolozi.« (Škarić 2005:123). Ove druge spontanizme Škarić ne smatra pogrješnim jer oni »svojim pojavljivanjem prekrivaju kroatizme koji nisu ništa jezično opravdaniji, osim što su svojstveni hrvatskomu. Npr. *saznati* umjesto *doznati*, *doprinijeti* umjesto *pridonijeti*, *značajno* umjesto *mного*, *znatno*, *šport* umjesto *sport*, *million* umjesto *milijun*, *njen* umjesto *njezin*, *tren*, *trenutno* umjesto *trenutak*, *trenutačno* i sl.«. Po Škariću navedeni »spontanizmi« koji nisu klasični kroatizmi (i koje nisu standardolozi prihvatili), posljedica su samoizbora:

Spontanizmi su se nametnuli kao prvi "spontani" izbor tako što je jedna slabija zajednica vegetirala u sjeni politički jače, ekonomski i kulturno jače. U tome bi se smislu mogli i oni primjeri engleskih globalizama označiti i kao spontanizmi. U psihološkom smislu, govorniku češće naviru oni izrazi koji su u češćoj uporabi, a u mješavini idioma u češćoj uporabi nužno su i oni koji zauzimaju više prostora u javnome i službenom komuniciranju. (Škarić 2005:124)

U zamjenu takvih spontanizama Škarić nudi "pravorijek" — Brodnjakov *Razlikovni rječnik s tridesetak tisuća natuknica i Hrvatski jezički savjetnik*

(1999) s osamdesetak tisuća natuknica. Pojam kroatizam Škarić na kraju studije proširuje na svaki segment osobnosti hrvatskoga jezika, od njegove fonologije do ortoepije. Škarićeva je studija svakako vrijedan doprinos ne samo kroatistici već i štokavskoj leksikologiji: njome je jasnije što jest i što bi mogao biti jedan kroatizam ne samo u kroatističkim već i u leksičkim komparativnim istraživanjima.

3. Temeljni je doprinos navedene studije u Škarićevu kultiviranju (bilo kojega) jezika. U tom je smislu bitan znanstveni efekat ove studije kroz Škarićevo markiranje diskrepance između lingvističke teorije i jezičke zbilje: između *-izama* u navedenoj monografiji V. Brodnjaka *Razlikovni rječnik* i u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (na jednoj strani) i medija odnosno prakse (na drugoj strani), u kojima se umjesto kroatizama, rabe spontanizmi:

Naravno, nije lako naučiti i usvojiti onih desetak tisuća potisnutih kroatizama, ali nije objašnjivo zašto se to područje važno za identitet hrvatskog jezika zaobilazi u sustavnom školovanju i posebno još u novinarskoj izobrazbi. Usvajanjem do nivoa uvježbanosti svi bi ti kroatizmi prestali biti izmi i postali bi kao *kruh* i *sol* (umjesto *hleb* i *so*) najobičnije unutarnje posebnosti hrvatskoga jezika. (Škarić 2005:125)

Analogijom dospijevamo određenju srbizma, bosnizma, crnogorizma — kao leksička jedinica koja nije ni semantički niti stilistički obilježena u svojem standardu! Obilježena je u susjednom standardu. Odnosno obilježene su u međusobna sva četiri standarda na razini novoštokavštine! I koja je u svome jeziku u “oporbi” sa nekim drugim likom koji ga potiskuje. Dakako, na razini novoštokavštine. Analogija je primjenjiva usljed (ne)jedinstvene baze leksika u novoštokavštini za sva četiri standarda. Pored naprijed, svakako bitnog određenja jednoga novoštokavskoga *-izma* kroz njegovu oporbu — konkurenciju sa drugim likom istoga novoštokavskoga izvora — bitno je Škarićevu određenju dodati da ne mora uvijek i u pravilu takav *-izam* imati vlastitu oporbu. Postoje naime brojni *-izmi* u svakom od četiri novoštokavska standarda koji su karakteristični za pojedini standard. Postoje nadalje u slučaju bosanskoga izraza naporednice leksičke jedinice dublete, trostrukosti, pa i višestruki likovi, riječi koje govornici (pretežito Bošnjaci!) naporedo ili naizmjenično koriste za iste pojmove ili svojstva. Pravilo oporbe ili konkurencije jest bitno za kvalifikaciju jednoga novoštokavskoga *-izma* (najčešće između jednoga srbizma i kroatizma) ali nije uvijek odlučujuće za njegovo opojmljenje, za kompletiranje njegova sadržaja, smisla, značenja, upotrebe. Barem nije u slučaju bosanske leksičke sinonimije i polisemije, bosanskih alternacija ili više leksičkih jedinica za isti pojam, pojavu, osobinu. Da li je time bosanski manje vrijedan ili u manjoj mjeri kultiviran od hrvatskog i srpskog (leksika), pitanje je nad

kojim se dobro valja zamisliti! Pogotovu ako prihvatimo noviju teoriju o nepostojanju apsolutne sinonimije.

4. Različiti tip *-izama* je u prirodi samoga jezika kao izbora. Leksički izbor manifestira se i traje kao sve što opstoji – kroz princip konkurencije, paralelizma i (ne)tolerancije različitosti. Za ovaj proces karakteristična je tradicija novotvorenica u hrvatskoj leksici. Škarić konstantira jeziku zbilju: spontanizmi kroatizmi (koje puk rabi) i kroatizmi “akademizmi” (koje su u rječnike i leksičke priručnike unijeli jezikoslovci) paralelno decenijama opstoje. Budući da se kultura jezika gradi znanjem a ne spontanizmom, pretpostaviti je da će prevladati kroatizmi akademizmi, jer oni učvršćuju identitet jezika. Isti proces leksičke konkurencije traje na nivou sva četiri standarda. Sa bitnom razlikom da se hrvatski leksik od druga tri razlikuje višestoljetnom tradicijom profesionalnoga leksičkoga inoviranja, sa impozantnom rezultantom u tisućama vlastitih novotvorenica. Pri svemu navedenom uvijek je korisno markirati činjenicu da se leksička kultura na pojmovnoj i na komunikacijskoj razini bazira na idealnom (!) odnosu jedan pojam – jedna riječ. Na stilsko-kontekstualnoj razini navedeni princip je u pravilu nevalidan, nije provediv, budući da je većina nosivih riječi svakog jezika (imenice i pridjevi posebice) i izvan konteksta i u kontekstu polisemična. U tom smislu u hrvatskom jeziku obvezno je rabiti samo općeprihvaćeni lik tipa *tisuća, milijun, općina...* U srpskom i u crnogorskom samo *hiljada, milion, opština*, u bosanskom oba navedena lika. Oba navedena lika u bosanskom nisu kao što jesu u hrvatskom ili u srpskom balast niti su znak neizgrađenog leksika. U bosanskom su dublete visokobliskoznačnice na neutralnoj razini jednako vrijedne. Na stilskoj razini visokobliskoznačnice (tipa *otac, tata, babo, ćaća, ćale*) međutim najčešće nisu sinonimi. Na stilskoj razini najčešće se zapravo ostvaruju leksičke razlike u sva četiri standarda. Od visokobliskoznačnica na neutralnoj razini dospijevamo u njenu polisemiju, u umjetničku radijaciju riječi, u njenu gamu kroz kontekst. U alhemiju i magiju riječi. Uslijed toga se opet i iznova nadaje zaključak da apsolutna sinonimija ne postoji. Jedan pojam i jedan označitelj (leksem) jest ideal kojemu teže leksikolozi. I kojeg ljudi u svakodnevnom kontaktu, pogotovu umjetnici riječi, u pravilu poništavaju! Taj ideal u jeziku nije moguće ostvariti jer je jezik – živi organizam.

5. Većina kroatista je takođe kritična prema pomodnim uvedenicama koje nisu nastale prirodno, iz jezičkog sustava, već vještački – kroz motiv suprotstavljanja srpskom leksiku. U tom smislu su karakteristične studije Marka Samardžije u kojima su objektivno sažeti socijalni, politički i lingvistički razlozi mijena u hrvatskom leksiku u posljednjem stoljeću. (Samardžija 2002). Predmet ovih studija je kritičko promišljanje (ne)opravda-

nih uvedena, način oblikovanja novotvorenica i oživljenica — kroatizama iz ranijih perioda hrvatskoga književnoga jezika. Samardžija dokazuje da su promjene u hrvatskom leksiku i terminologiji bitno uvjetovane srpskim političko-državnim centralizmom: »Od hrvatskoga nazivlja prvo je iz službene uporabe istisnuto vojno (domobransko) nazivlje i to već u početku mjeseca prosinca 1918. kad je srpska vojska preuzela sve funkcije dotadanjeg vojnog odjela Narodnoga vijeća. Vidovdanskim ustavom (1921) je u Hrvatskoj postalo službenim praktički sve srpsko ustavno-pravno nazivlje.« Da se sistematski uklanjao hrvatski leksik iz sh. jezika, Samardžija dokazuje izradom jedinstvene terminologije u školstvu versajske Jugoslavije, a u ingerenciji Ministarstva prosvete u Beogradu 1932–1934. Samardžija takođe dokazuje da je u vrijeme NDH u »općem leksiku broj novotvorenica relativno malen (svakako manji od stotinu.). Tomu su nedvoumno jednako doprinijeli jezikoslovci koji su, poput Petra Guberine, upozoravali da svaka novotvorenica ne znači obogaćenje hrvatskoga leksika.« (Samardžija 2002:25–26, 30). U području proučavanja mijena u hrvatskom leksiku u Samardžiji svakako imamo kompetentnog leksikologa u čijim sintezama nalazimo objektivne ocjene niza studija, takođe i studija iz domena srbizama i kroatizama. U tom smislu Samardžija cijeni »da do početka devedestih u jezikoslovnoj kroatistici, uz jedan raniji pokušaj (Krstić 1942), nije bilo jednoznačna i stručno utemeljena odgovora na pitanje što je i kako se prepoznaje srbizam u hrvatskome jeziku. Važan korak prema utemeljenomu stručnomu dimenzioniranju te problematike predstavljaju tek neke novije rasprave.« (Pranjkić 1992:93; Peti 1994; Pranjkić 1997a i Pranjkić 1998a). Na primjeru Brodnjakova rječnika Peti uvjerljivo pokazuje što su zapravo razlike između hrvatskoga i srpskoga na leksičko-semantičkoj razini, daje kriterije za njihovo pravilno prepoznavanje kao i njihovu tipologiju. Tako se pokazalo da je posrijedi vrlo složena problematika čijoj višeslojnosti većina autora hrvatskih razlikovnika stručno nije dorasla (Samardžija 2002:143). Za novoštokavske *-izme* pored navedenih studija Pranjkića i Petija (sa recenzijama Rječnika V. Brodnjaka), takođe je relevantna *Gramatyka języka chorwackoga czyli serbskiego* (Benešić 1937 (1939!)) sa poglavljem »Serbizmy i kroatyzy«. Takođe studija Ive Pranjkića *Hrvatski standardni jezik u staroj Jugoslaviji*. (Pranjkić 1998). I ove studije Samardžija takođe sumira i recenzira. (Samardžija 2002:28, 27).

6. Pored naprijed navedenih i dijelom sumiranih studija, za semantički međuodnos i za supstituciju srbizama kroatizmima, znanstveno je relevantna studija Branimira Belaja. U studiji Belaj recenzira objavljene rječnike hrvatskih i srpskih leksičkih razlika, i kritikuje pretjerivanja u leksičkom proizvođenju tih razlika. (*Norma i kodifikacija* 2005:305–319). U nave-

denom je smislu karakteristična Belajeva recenzija dvaju razlikovnih rječnika kao dviju skrajnosti: Brodnjakova *Razlikovnoga rječnika srpskog i hrvatskog jezika* (1993), kao »donekle svrhovitog i umjerenog« i *Rječnika suvišnih tuđica u hrvatskom jeziku* Mate Šimundića (1994) — kvalificiranog kao »pravo kvazilingvističko smeće«. Studiji B. Belaja je leksički temelj novotvorenicama i oživljenicama njihovo »značenjsko gledište, koje apsolutno mora biti primarno« (Norma i kodifikacija 2005:325). S ovoga stajališta Belaj s pravom osporava hrvatske novotvorenicama ili oživljenice iz ranijih perioda hrvatskog književnog jezika, one koje nisu oblikovane unutar sinkronijskog sustava hrvatskog jezika, argumentacijom »značenjske neutemeljenosti takvih zamjena: *zbornica/vijećnica, drug/gospodin/prijatelj, radnik/djelatnik, radno vrijeme/djelatno vrijeme, zadaća/uradak*, a njima se slobodno mogu dodati i primjeri tipa *upotreba/uporaba, lice/osoba, bezlično/neosobno* (u gramatičkom smislu) itd.« (Norma i kodifikacija 2005:325).

Belaj je svakako u pravu kada ocjenjuje da je »takav pristup iznimno opasan po standardni jezik jer u konačnici dovodi do uklanjanja njegova elementarnog svojstva — svojstva polifunkcionalnosti koje čini pet makrostilova (znanstveni, administrativni, publicistički i razgovorni) kao stilovi tzv. kolektivne stilistike te književnoumjetnički kao stil individualne stilistike s većim ili manjim brojem mikrostilova. Mikrostilističke razlike odnose se na fondove riječi svojstvene pojedinim stilskim podvrstama.« Belaj upozorava da normiranje leksika »ni u kojem slučaju ne može zanemariti kontekst koji tim strukturama prethodi i uvjetuje. U suprotnom, a do čega dovode negativni aspekti jezičnoga purizma, norma postaje sama sebi svrhom, poništavajući svoju jedinu funkciju — funkciju njegovanja i razvijanja izražajnih mogućnosti standardnog jezika.« (Norma i kodifikacija 2005:326). Osim iznimno visokog stupnja genetske srodnosti tih dvaju jezika, tomu je tako prvenstveno uslijed činjenice da je značenje riječi posljedica širokog iskustva govornika. Sa lingvističkoga stajališta srbizme Belaj smatra nehrvatskim riječima, tuđicama kao i sve druge *-izme*, sa bitnom razlikom da su srbizmi »gotovo uvijek zamjenjivi hrvatskim riječima bez značajnih značenjskih pomaka. [...] Budući da su srbizmi, isto kao i kroatizmi te općenito leksički korpus tzv. malih jezika, riječi poznate uglavnom samo malobrojnim izvornim govornicima, i područje je njihove upotrebe minimalno, pa su stoga i njima pokrivena značenjska polja minimalna i podložna sitnim, jedva primjetnim značenjskim varijacijama samo u skladu s iskustvenim promjenama svojih govornika. Zbog toga su značenjske razlike tipa *geografija/zemljopis, lingvistika/jezikoslovlje, muzika/glazba* [...] između internacionalizama i anglizama s jedne strane i kroatizama s druge puno veće od razlika tipa *obezbijediti/osigurati, učestvoovati/sudjelovati*

vati, *dozvoliti/dopustiti* [...] odnosno razlika između srbizama i kroatizama. U skladu s tako postavljenim kriterijima, *geografiju* je bolje upotrebljavati u znanstvenim tekstovima, a *zemljopis* kao nastavni predmet, [...] *muzika* se više vezuje za opuštenost (npr. *narodna muzika, živa muzika*), a *glazba* uz ozbiljnost (npr. *koncert ozbiljne glazbe*) [...]. Široka kontekstualnosemantička polja internacionalizama i anglizama koje kroatizmi često ne mogu u potpunosti, a ponekad i nikako, pokriti omogućuju tim riječima u odgovarajućim kontekstima status ravnopravan hrvatskim riječima, a koji tada mora biti i normativan, svrstavajući ih po prvom modelu radijalizacije u izražajno neutralnije, pa zato i perifernije članove kategorije tuđica u standardnom jeziku. [...] Osim ovakvih parnjaka u kojima i tuđica i hrvatska riječ u različitim kontekstima imaju mjesto u standardnom jeziku, postoji i znatan broj slučajeva gdje prijevod nije moguć, dapače besmislen je i štetan.« Jedan je od takvih primjera sve češće jezične *ekonomije* jezičnom *gospodarstvenošću*, u kontekstu onoga što *jezična ekonomija* znači [...]. Po Belaju su pored izvjesnih srbizama i pojedini anglizmi »neprevodivi«, tipa *skener, hardver, softver*, itd. (*Norma i kodifikacija* 2005:328–330).

7. Polazeći od kontekstualnosemantičkih razlika u leksiku, Belaj osporava izgrađivanje leksičke stabilnosti jednog standarda dokidanjem sinonima, odabirom jedne leksičke varijante. Belaj osporava stav Stjepana Babića po kojem u tzv. istoznačnicama nije jezičko bogatstvo, da one navodno, po Babiću, znače nesređeno književno stanje, da je takvo stanje privremeno, te da jedna istoznačnica postaje standardnom, a ostale nestandardnom ili se gube iz književnog jezika. Ovo stajalište S. Babića drži Belaj pogrešnim, budući da »suvremene semantičke teorije u proteklih dvadeset godina su dokazale da apsolutna sinonimija u jezicima ne postoji. Kao što nazivi za mjesece i svjedoče, postoje jedino bliskoznačnice i visokobliskoznačnice, ali istoznačnice ne, budući da je taj termin u koliziji s kontekstualnom raznovrсноšću izričaja.« (*Norma i kodifikacija* 2005:330, 331). Iz navedene argumentacije Belaj izvodi zaključak da je pojam norme, kada se raspravlja o leksiku standardnog jezika, apsurdan, njemu neprihvatljiv: U skladu sa naravi značenja kao otvorenog i fluidnog, kontekstualno determiniranog fenomena ovisnog isključivo o iskustvu, kulturi i uvjerenjima neke jezičke zajednice, pa čak i pojedinca, pojam norme u raspravama o leksiku morao bi biti zamijenjen pojmom normativnih načela ili, bolje rečeno, normativnog načela, a to je kontekst kao temelj semantičkim elaboracijama sa širokim i nepreglednim spektrom socioloških, kulturnih, tradicijskih, psiholoških, etnoloških i drugih odrednica. Belaj kritikuje politiku uredništva časopisa *Jezik* argumentacijom da je »s početka devedesetih godina i imala nekakva smisla i bila donekle razumljiva, danas petna-

est godina od uspostavljanja samostalne Hrvatske djeluje tragikomično, nostalgično i besmisleno svojim nasilnim ispolitiziranim opterećivanjem mlađih generacija, davno minulim, i što je iznimno važno istaknuti, nepovratnim vremenom srpske unitarističke jezičke politike.« (*Norma i kodifikacija* 2005:332, 333).

8. Osporavanju sinonimije leksika kod Belaja dodajem takođe lingvistički relevantno stajalište Stjepana Babića da se »bogatstvo jezika, dakle, sastoji u tome da za svaki pojam imamo jednu, ali dobru riječ. Druga koja u potpunosti isto kaže pravi je balast [...]. Željezo kojim se potiče vatra nazivamo *žarač, vatralj, ožeg, žarilo, prljača* [...]. To jest bogatstvo, ali bogatstvo narodnog jezika. Kad bismo sve te riječi uzeli u književni jezik u istom značenju, to ne bi bio dokaz njegova bogatstva, već njegove neizgrađenosti, nekomunikativnosti, dijalektalnosti. [...] Ako za isti pojam imamo u jeziku dvije riječi koje se potpuno podudaraju i u logičkom i u afektivnom značenju, jedna od njih je suvišna, balast. [...] Zato su jezični balasti riječi *dozvoliti, efikasan, elan, kreator, produkcija, penđer, peškir (šugaman), špajza*, uz naše lijepe riječi *dopustiti, uspješan (djelotvoran), polet, stvaralac, proizvodnja, prozor, ručnik, smočnica*.« (Babić 1990:64/65, 75).

IV. Karakteristični stavovi srpske leksikologije spram kroatizama

1. U srpskoj leksikogiji sve do devedesetih se podrazumijevalo da je sav novoštokavski leksik ujedno i srpski leksik. Sa posljedicom da su u njemu i srbizmi njegova sastavnica, a ne ekskluzivno nacionalni srpski leksik, kakvim je okvalificiran jedan dio srpske leksike u kroatistici. Srbizmi dakle kao leksički pojam i novoštokavska leksička činjenica u serbistici kao ekskluzivni leksik na novoštokavskoj razini (!) navodno po srpskoj leksikografiji — ne postoje. Možda je za navedenu tezu karakteristična monografija M. S. Lalevića *Sinonimi i srodne reči u sh. jeziku* (1974) ili *Hrvatsko-srpski rječnik varijanti* Jovana Ćirilova (1988 i 1994). U srpskoj su leksikografiji u pravilu bosnizmi i kroatizmi kvalificirani kao supstandardni, provincijalni, u najboljem slučaju regionalni leksik. (Za argumentaciju navedene teze up. Isaković 1992:26; Isaković 2002:181–197. Za kroatizme pogledati studiju Veselka Koromana u sarajevskom časopisu za književnost *Život*: 1970, XIX, 11–12). Moja sumarna ocjena o kroatizmima kao regionalizmima u serbistici je jednim dijelom ponovljena i u knjizi urednika Milorada Radovanovića *Srpski jezik na kraju veka* (1996). Prednja ocjena je naime ponovljena u dijelu studije Ivana Klajna (Radovanović 1996) u kojoj je srpski jezičko-leksički osjećaj, sasvim prirodno i leksički logično reagirao od-

brambeno, odbivši u vlastiti vokabular prihvatiti brojne kroatizme. Posebice one koje su u hrvatskoj javnosti kao novooživljenice općeprihvaćene od devedesetih godina (Radovanović 1996:41). U prednjoj sumarnoj ocjeni riječ je o studiji u kojoj je opet većina kroatizama vrijednosno izjednačena sa srpskom leksikom. Takođe sa brojnim kroatizmima koji su prihvaćeni u srpski leksik. (Radovanović 1996: 37–87). I pored navedene činjenice (argumentaciju vidjeti naprijed u citatima Klajna), djeluje bizarno činjenica da srpski lingvisti u navedenoj knjizi (izuzev B. Brborića) odreda hrvatski jezik smatraju *varijantom* a ne standardom i 1996. godine. U studiji o srpskom leksiku Ivan Klajn srpske i hrvatske leksičke razlike oprimjeruje, nivelira i umanjuje. Posebice minimizira razlike u općem leksiku, smatra ih varijantnim, izbornim. Minimizira kroatistički prinos novotvorenicama, posebice Brodnjakov *Razlikovni rječnik...* (Brodnjak 1991). U 2. poglavlju *Odnosi među varijantama* Klajn ocjenjuje da »retko postojeće studije na tom polju redovno su preuveličavale razlike [...]. U tom pogledu svakako je najgora pseudostudija P. Guberine i K. Krstića *Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika* (Guberina 1940)« (Radovanović 1996:39).

2. U poglavlju 2.2 Klajn izdvaja i oprimjeruje slojeve *kroatizama u srpskoj varijanti*: »kroatizmi koji su u srpskom jeziku potpuno izgubili hrvatsko obeležje, napr. *brojka, ishod, učinak, uređaj, tečaj* [...] Drugi, znatno bogatiji sloj reči koje još zadržavaju neodređeni hrvatski prizvuk, ali se bez većeg otpora upotrebljavaju u Srbiji. One po pravilu imaju i domaći sinonim koji dajemo u zagradi, a koji je neki puta u povlačenju, naročito ako je turcizam ili germanizam. Takve su: *mučnina* (*gađenje*), *upala* (*zapaljenje*), *prehlada*, *prehladiti se* (*nazeb, nazepsti*) [...]«. Slijedi Klajnov popis kroatizama sa srpskim zamjenjenicama u zagradi sa oko pedesetak leksema. (Radovanović 2006: 40). Klajn tvrdi da su u cilju ujednačavanja lingvističkih termina (prema novosadskom Pravopisu iz 1960) u srpskom usvojeni kroatizmi: *zarez, veznik, tvorba reči, centimetar*... I da su navedeni kroatizmi (i desetine drugih koje popisuje u poglavlju 2.3 *široko prihvaćeni u školama u Srbiji*. (Radovanović 1996: 41). U poglavlju 2.5 Klajn oprimjeruje desetak »kroatizama koji su u srpskom povremeno upotrebljeni, kao *razina, tekućina, urota, svetonazor*«. Ovoj, gotovo idiličnoj ocjeni o srastanju i urastanju kroatizama u srpski izraz je međutim suprotstavljen Klajnov komentar na odluku RTV Beograd 1984. da se (na predlog grupe lingvista) u najavama tačnog vremena »reč *čas* zameni rečju *sat*. Ta reč je shvaćena kao nametanje jednog kroatizma i izazvala je burne reakcije u beogradskoj javnosti, mada su lingvisti objašnjavali da je osnovni element za promenu bio u tome što je »sat« i u svakodnevnom govoru običnija reč.« (Pešikan 1985:273–275; Kravar 1986:125–129; Klajn 1996:41). (Radovanović 1996:41).

3. Komentirani slučaj odbijanja kroatizma kao tuđice jest objektivan prikaz prirode ili logike jezičkog osjećanja, generacijama njegovanog i profiliranog u srbijanskoj jezičkoj zajednici koja odbija prihvatiti riječ stranu njenom jezičko-leksičkom "organizmu." Upravo je taj *hrvatski prizvuk* (kako Klajn kvalificira kroatizam!) bitan jezičac na jezičkosjećajnoj vagi koji prima ili odbija u vlastiti leksik pridošlicu, potencijalnu zamjenjenu svoje riječi. Kao u usmenoj priči »Dram jezika«. Ovo je leksičko osjećanje u sva četiri standarda bitno, često i presudno za prihvatanje *-izama*, za oblikovanje i za opstojanje novoštokavskih *-izama*! Jezičko se naime osjećanje izgrađuje generacijama, stotinama godina profilira, izoštrava i profinjiva kroz kulturno, političko i religijsko oblikovanje svakog (balkanskog) naroda. Jezičko-leksičko osjećanje svakog od nas jest i iskonskoga postanja: ukorijenjeno je u majčinu krilu, u prvim godinama naše samosvijesti. Jezičko je osjećanje sastavnicom jezičke uljudbe, identiteta svakog od nas, svake etničke zajednice ponaosob. Na balkanskoj vjetrometini jezičko osjećanje je izoštravano ne samo izobrazbom, odgojem i perom, već i sabljom, mačem, metkom, tanetom, kursumom, hitcem! Sa posljedicom (neminovne?) averzije prema drugačijem od svojega. Sa ironiziranjem i izoliranjem drugačije leksike od one na koju se naviklo. Sa krivim uvjerenjem o manjoj vrijednosti tuđega, drugačijega od vlastitog. Bilo jezika bilo leksika. Klajn navodi da je proces prihvatanja nekih potencijalnih kroatizama u srpskom jeziku praćen ne samo odbijanjem već i da je u srpskoj javnosti izazivao i *podsmješljive komentare*:

»Iz dosad navedenog ipak se nipošto ne bi moglo zaključiti da za leksičku razmenu među varijantama nema nikakvih internih problema. Veliki broj hrvatskih reči, napr. *juha, glazba, vlak, uvojet, tjedan, ...* hrvatski nazivi meseci i mnogo šta drugo potpuno su tuđe srpskom jezičkom osjećanju i njihovo preuzimanje nikad nije dolazilo u obzir. [...] Tamo gde postoje obličke alternacije, napr. *opšti/opći, poseta/posjeta, hirurg/kirurg*, otpor prema hrvatskom obliku po pravilu je mnogo jači nego kad su posredi različite lekseme. Poseban otpor izaziva hrvatska sklonost k neograničenom građenju kovanica, naglo ojačan, kao što je poznato, posle uspostavljanja nezavisne Hrvatske (Bugarski 1994: 134). Veštački obnovljeni hrvatski arhaizmi kao *vrhovnik, vojarna, priopćenje, zemljovid, veleposlanik, tijekom* i mnogi drugi danas su poznati i u Srbiji zahvaljujući medijima, ali izazivaju samo podsmješljive komentare.« (Radovanović 1996:41).

Novoštokavski *-izmi* mogu biti i u jezičkoj zbilji balkanoidnoj to često jesu: međusobni "barbarizmi." Jedan *-izam* je u jednoj jezičkoj zajednici primarna, visokovrijedna, nenadomjestiva besjeda. U jezičkom znanju i osjećanju druge jezičke zajednice taj isti *-izam* često jest potencijalni ili stvarni barbarizam!

V Sažetak i primjeri

Vlastite i zasebne leksičke jedinice za iste pojave, predmete i osobine jesu najizraženije za hrvatski, potom za srpski standardni i supstandardni leksik. U srpskom i u hrvatskom jeziku se različite leksičke jedinice za iste pojmove i osobine koriste stoljećima. Ovaj stoljećima pretežito oponentni, decenijama i danas uobičajeni srpski ili hrvatski leksik, u bosanskom najčešće, često i u crnogorskom standardu, koristi se paralelno i (ili) izborno. Pored zajedničkoga novoštokavskoga leksika, opstoji u bosanskom, posebice u bošnjačkom vokabularu, za neke pojmove i osobine takođe i u crnogorskom vokabularu, njihov zasebni ili autohtoni leksik. Ovaj leksik imenujemo bosnizmima i crnogorizmima. To je onaj leksik koji raspolaže sa svojim istoznačnicama za karakteristični srpski i za ekskluzivno hrvatski leksik. Za srbizme ili za kroatizme ovaj leksik ima ekvivalent — bosnizam ili crnogorizam. Za taj leksik u crnogorskom jeziku jesu lokalni crnogorski govori njegovo vrelo, a u bosanskom jeziku su bosanski govori i bosnizirani orijentalno-turski leksik izvorište karakterističnog bosanskog i bošnjačkoga leksika.

Štokavski *-izmi* jesu biljeg leksičke uosobljenosti svakog od četiri novoštokavska standarda. Prirodnim jezičkim razvojem je očekivati da će leksičke razlikovnosti u budućnosti biti produbljenije i obimnije u svakom od četiri standarda. Za bosanski jezik i za njegov leksik je karakteristično da je do 1991. ostvarivan kroz »bh. standardni izraz«, sa politikom ujednačavanja kolektivnog »sh. jezičkoga izraza« kojemu je bio podređen bosanski i hrvatski izraz. Sa posljedicom zatiranja autohtonog hrvatskog i bosanskoga i bošnjačkoga leksika u vrijeme obiju jugoslavenskih država. Poslije 1991. do danas je bosanski jezik u svojoj gramatičkoj strukturi, i u preskriptivnoj i leksičkoj normi, nastavak prethodnog, u filologiji nazvanog »bh. standardnim izrazom«, sa tendencom normiranja stvarne savremene govorne i pisane prakse, zajedničke bosanskobošnjačke, i zasebnih bosanskosrpske i bosanskohrvatske u Bosni i Hercegovini. Taj ranije nazvani »bh. standardni izraz« zapravo je u posljednjih desetak godina normirani »bosanski jezik« i njegova leksika, koja je relativno uosobljena jezička pojava u odnosu na srpski, hrvatski i crnogorski leksički standard. Najizrazitije je bosanski jezik uosobljen upravo u lexicu i u frazeologiji, potom u ortoepiji i ortografiji. Pored bosanskog, u Bosni i Hercegovini paralelno je u upotrebi »srpski jezik« i »hrvatski jezik«, sa bitnim djelovanjem tzv. »matičnog« srpskog odnosno hrvatskog i jezika i leksika na srpski i hrvatski jezik i leksik u BiH. Unatoč i uz opstojanje jedinstvenog bosanskog vokabulara.

Leksička norma ranijeg bosanskohercegovačkog izraza i savremenog bosanskog jezika je kodificirala u ranijim i u posljednjem Halilovićevu *Pravopisu bosanskom* (1997) i priručnicima više tzv. alternacija ili leksičkih dubleta, istoznačnica i blisko značnica, koje su ovdje izborni a ne oponentni leksik. I koje su pisani i govorni leksički uzus, odnosno tisućljetna jezička praksa u Bosni i Hercegovini. U vokabularu Bošnjaka su bosnizirani orijentalizmi već stoljećima funkcionalno raspoređeni po domenima i sadržajima življenja. Pored njihove funkcionalne raspoređenosti, ostale su tisuće tzv. turcizama u pisanoj tradiciji i u govornoj komunikaciji Bošnjaka kao udomaćenice koje do danas nisu zamijenjene riječima slavenskoga postanja. Na stilskoj njihovoj razini tisuće odomaćenih turcizama u vokabularu Bošnjaka zapravo i ne mogu biti zamijenjeni. Za sve koji riječima ne samo misle već i osjećaju.

Budući da su po leksičkim kriterijima — izloženim naprijed u ovom referatu — štokavski *-izmi* i karakteristični leksik u svakom od četiri novoštokavska standarda, na kraju referata popisujem nekolicinu usporednica visokoblisko značnica u njihovoj međuštokavskoj upotrebi. Riječ je o leksemama koje su pretežito ili ekskluzivno u upotrebi u jednom od tri standarda, a u slučaju bh. standardnog izraza sve tri su napoređenice semantički i vrijednosno (!) ravnopravne i izborne, odnosno pripadaju zajedničkom općebosanskom, odnosno bošnjačkom, srpskom i hrvatskom vokabularu u BiH. Sa bitnom napomenom da treća naporednica u primjerima/popisu koji slijedi jest bosnizam, da je karakterističan bosanski leksik i istovremeno i prvenstveno (!) leksik Bošnjaka! Popis primjera još jednom dokazuje da je (pored dokazane dvostruke!) trostruka varijabla ili leksička alternacija bila i da će ostati bitnom leksičkom markacijom bosanskog standardnog izraza odnosno bosanskog jezika i prvenstveno vokabulara Bošnjaka. Mada je Halilovićevim *Pravopisom bosanskog jezika* (1997) uklanjanje alternacija postavljen kao bitan cilj, vjerujem da se taj cilj u »trojezičnoj« Bosni i Hercegovini neće moći ostvariti u dogledno vrijeme. Razložno je pritom složiti se sa orijentacijom bosanskih pravopisatelja da je u vokabularu svake jezičke zajednice bolje imati više riječi radi njihova adekvatnoga izbora, odnosno funkcionalnosti standardnog izraza. Sa bitnom napomenom da je jezička politika sh. jezičkoga jedinstva sve do raspada Jugoslavije (sa srbizacijom autohtonog hrvatskog i bosanskog leksika) uzrokom da se bosanski leksik od početka devedesetih godina do danas zbližava sa hrvatskim leksikom, odnosno vraća zajedničkim njihovim štokavskim vrelima, koji su, posebice u terminologiji, sve do devedesetih bili podređeni srpskom leksičkom uzusu. Hrvatski leksički purizam u posljednjih petnaestak godina bosanski leksik vjerojatno neće slijediti.

U ovom popisu riječ je o tripletama visokobliskoznačnicama na neutralnoj razini. One međutim u kontekstu gube potencijalnu sinonimiju i postaju bliskoznačnice jer poprimaju ekspresivno, konotativno, odnosno vrijednosno drugačije značenje, tipa: *ljiljan/lijer/zambak*. U ovom popisu je međutim riječ o tripletama koje se koriste uglavnom kao opći leksik: prva riječ pretežito je srpskog vokabulara, druga je ekskluzivno hrvatskog vokabulara, i treća, odnosno posljednja u napoređenom nizu pretežito je u vokabularu Bošnjaka. Uz bitnu napomenu da sve tri lekseme u bosanskom jeziku jesu vrijednosno izbornoga karaktera i značenja. I uz takođe bitnu napomenu da je u ovom popisu treća leksema bosnizam, naporednica srbizmima i kroatizmima. O drugim svojstvima bosanske leksike, posebice o njihovim slavensko-orijentalnim fonološko-fonetskim, morfološkim i frazemskim spojevima, ili o njihovoj stilogenosti, (posebice u razgovornom jeziku i u jeziku pisane i usmene književnosti), o dijahrono-sinhrono sačuvanoj izvorno slavenskoj fonemi *h* na početku, u sredini i na kraju riječi, o utjecaju arapske trostruke foneme *h* na očuvanje bosanskoga konstruktiva *h*, zatim o tisućama bosniziranih »turcizama« — stoljećima odo-maćenica u bosanskom leksiku, objavljene su brojne studije i monografije. Lingvističko uosobljavanje bosanskoga jezika i njegove leksike je međutim dug znanstveni proces koji je intenzivnije začet devedesetih godina.

Primjeri tripleta

Srbizam	Kroatizam	Bosnizam
cifra	znamenka	brojka
dirnuti	(do)taknuti	barnuti
studenac	zdenac	bunar
baba	baka	neni
ćuran	puran	tukac
ćurka	purica	tuka
čavao	klin	ekser
škare	nožice	makaze
familija	obitelj	porodica
torba	vreća	kesa
sveska	bilježnica	teka
badava	besplatno	džaba
div	gorostas	džin
grotlo	jama	abez
ljekar	liječnik	doktor
otac	tata	babo

privreda	gospodarstvo	ekonomija
časak	trenutak	momenat
šepav	hrom	ćopav
ugao	kut	ćošak
droban	sitan	malehan
dvogled	dalekozor	durbin
prečka	branka	stativa
metak	hitac	tane
izvjesno	zacijelo	jamačno/sigurno
stub	stožer	direk
pihtijast	gnjecav	bljohtav
ubrus	ručnik	peškir
pijetao	pijevac	horoz
kukavan	žalostan	čemeran
zasebno	napose	baška
skorup	vrhnje	pavlaka
lud	blesav	mahnit
gurati	rinuti	turkati
kapric	hir	samovolja
kačamak	pura	palenta
špaga	uzica	konopac
utvara	sablast	prividenje
testera	pila	žaga
visibaba	d(ri)emovac	drimovac
vjerodostojan	pouzdan	siguran
zabezeknut	zgranut	zblahnut
zoran	stvaran	očigledan
sredotočen	usm(j)eren	skoncitriran
zacijelo	zasigurno	garantno
zaista	uistinu	doista
zaviti	uviti	umotati
zemička	žemlja	kifla
blagost	krotkost	pitomost
prenemaganje	susprezanje	oklijevanje
milosrđe	samilost	merhamet
užitak	naslada	ćeif
potišten	utučen	nujan
riđ	rujan	rumenkast
sag	prostirač	ćilim
zastava	stijeg	barjak

šolja	šalica	findžan
užeći	užgati	upaliti
palidrvce	žigica	šibica
žudjeti	hlepti	čeznuti
kolijevka	zipka	bešika
žaka	vreća	džak ²

Literatura

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb : Novi Liber. 1439 str.
- Babić, Stjepan. 1990. *Hrvatska jezikoslovna čitanka*. Zagreb : Globus. 322 str.
- Benešić, Julije. 1937. *Gramatiyka jezyka chorwackiego czyli serbskiego*. Warszawa : Instytut wydawniczy Biblioteka polska. 848 str.
- Bošković, Radoslav. 1935. O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnoga jezika. *Naš jezik* III, 277–282.
- Bošković, Radojica. 1978. *Odabrani članci i rasprave*. Titograd : Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. (Posebni radovi, knjiga 1)
- Brodnjak, Vladimir. 1991. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb : Školske novine. XV, 632 str.
- Brodnjak, Vladimir. 1992. *Rječnik razlika između hrvatskog i srpskog jezika*. Zagreb : Školske novine i Hrvatska sveučilišna naklada. 624 str.
- Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik. Teorija/usporedbel/geneza*. Zagreb : Matica hrvatska. 178 str.
- Brozović-Rončević, Dunja, Alemko Gluhak, Vesna Muhvić-Dimanovski, Lelija Sočanac, Branko Sočanac. 1996. *Minervin rječnik novih riječi*. Zagreb : Minerva. 209 str.
- Bujas, Željko. 1983. *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik*. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske.
- Čedić, Ibrahim. 1999. *Simpozij o bosanskom jeziku*. Sarajevo : Institut za jezik. 267 str.
- Čedić, Ibrahim. 2007. *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo : Institut za jezik. 1313 str.
- Čirgić, Adnan. 2007. *Govor podgoričkih muslimana : Sinhrona i dijahrona perspektiva*. Cetinje : Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje. 395 str.
- Čirgić, Adnan. 2007. *Rječnik govora podgoričkih muslimana*. Cetinje : Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje. 259 str.
- Čupić, Drago (ed.). 1982. *Leskikologija i leksikografija : zbornik referata*. I.

---

² Napomena Uredništva: Leksičke odrednice u tablici odražavaju autorove osobne poglede i u više točaka nisu u skladu s činjeničnim stanjem.

- Beograd, Novi Sad : Srpska akademija nauka i umetnosti. 367 str.
- Ćirilov, Jovan. 1989. *Hrvatsko-srpski rječnik inačica. Srpsko-hrvatski rječnik varijanti*. Beograd : Stilos. 178 str.
- Ćirilov, Jovan. 1982. *Rečnik novih reči*. Beograd : Narodna knjiga.
- Ćirilov, Jovan. 1991. *Novi rečnik novih reči*. Beograd. 268 str.
- Halilović, Senahid. 1996. *Pravopis bosanskog jezika*. Sarajevo : Preporod.
- Halilović, Senahid. 1996. *Gnijezdo lijepih riječi. Pravilno — nepravilno u bosanskom jeziku*. Sarajevo : Libris. 120 str.
- Barić, Eugenija, Lana Hudeček i dr. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb : Institut za jezik i jezikoslovlje, Pergamena i Školske novine. 1659 str.
- Isaković, Alija. 1992. *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku*. Sarajevo : Svjetlost.
- Isaković, Alija. 2002. Leksika u muslimanskih pisaca i nasi pravopisi. *Godišnjak Bošnjačke zajednice kulture »Preporod«*, 181–197.
- Ivić, Pavle, Ivan Klajn, Mitar Pešikan, Branislav Brborić. 1991. *Jezički priručnik*. Beograd : Radio televizija Beograd. 300 str.
- Jahić, Dževad. 2000. *Školski rječnik bosanskog jezika*. Zenica : Dom štampe.
- Jerković, Jovan (ed.). 1984. *Leksikografija i leksikologija: Zbornik radova. II*. Novi Sad, Beograd : Matica srpska. 227 str.
- Katičić, Radoslav. 1992. *Novi jezikoslovni ogledi. II. dopunjeno izdanje*. Zagreb : Školska knjiga. 375 str.
- Kinda-Berlakovich, Andrea Zorka. 2003. Bosanski-hrvatski-srpski. *Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57*, 111–122.
- Klajn, Ivan. 1992. *Rečnik novih reči*. Novi Sad : Matica srpska.
- Koroman, Veselko. 1970. Uvlake u gredu — a postole stoje. *Život, časopis za književnost* XIX, 11–12, 18–47.
- Lalević, Miodrag. 1974. *Sinonimi i srodne reči u srpskohrvatskom jeziku*. Beograd : Sveznanje.
- Lončarić, Mijo (ed.). 1998. *Hrvatski jezik : najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole : Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. 339 str.
- Lučić, Radovan. (ed.). 2002. *Lexical Norm and National Language*. München : Otto Sagner. (Die Welt der Slaven, Sammelbände 14).
- Moskovljević, Miodrag. 1990. *Rečnik savremeneog sh. jezika sa jezičkim savetnikom*. Beograd : Apolon.
- Monnensland, Sven (ed.). 2001. *Jezik i demokracija*. Sarajevo : Institut za jezik. (Zbornik radova sa simpozijuma, knjiga 12)
- Nikčević, P. Vojislav. 1997. *Pravopis crnogorskog jezika*. Cetinje : PEN centar.
- Nikčević, P. Vojislav (ed.). 1997. *Jezici kao kulturni identiteti*. Cetinje : Crnogorski PEN Centar.

- Nikčević, P. Vojislav (ed.). 2004. *Štokavski književni jezici u porodici slavenskih standardnih jezika*. Podgorica : PEN Centar i DANU. 346 str.
- Nikčević, P. Vojislav (ed.). 2005. *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika : zbornik radova*. Cetinje : Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje. 526 str.
- Nosić, Milan. 2005. *Rječnik posuđenica iz turskoga jezika*. Rijeka : Maveda. 691 str.
- Ostojić, Branislav. 1992. *Iz crnogorske leksikografije i leksikologije*. Nikšić : Unireks. 204 str.
- Peti, Mirko. 1994. Nerazlikovnosti razlika. Načelna razmatranja uz Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika Vladimira Brodnjaka. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, XX, 245–272.
- Pranjковиć, Ivo. 1992/93. Razlikovni rječnici. *Filologija* 20–21, 375–383.
- Pranjковиć, Ivo. 1997. Hrvatski standardni jezik u staroj Jugoslaviji. *Croatica* XXVII, 45–46, 147–155.
- Radovanović, Milorad (ed.). 1996. *Srpski jezik na kraju veka*. Beograd, Kraljevo : Institut za srpski jezik SANU i Slovo, 201 str.
- Samardžija, Marko. 1993. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj državi Hrvatskoj*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada. 255 str.
- Samardžija, Marko. 2002. *Nekoć i nedavno. Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*. Rijeka : Izdavački centar. 170 str.
- Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb : Matica hrvatska. 2 sv.
- Sabljić, Jakov. 2005. Uloga i značaj Razlikovnog rječnika srpskog i hrvatskog jezika Vladimira Brodnjaka u normiranju i standardizaciji jezika. U zb. Nikčević 2005, 359–371.
- Škarić, Ivo. 2005. Kroatizmi u hrvatskom jeziku ili što to o jeziku doista propisuje hrvatski ustav. *Jezik* LII:4, 121–128.
- Stevanović, Mihajlo. 1964/65. Neke leksičko-stilske razlike a ne jezičke varijante. *Naš jezik* XIV, 4–5, 195–226.
- Šipka, Milan. 1977. *Priče o riječima*. Sarajevo : Svjetlost.
- Škaljić, Abdulah. 1966. *Turcizmi u sh. jeziku*. Sarajevo : Svjetlost. 661 str.
- Trhulj, Sead. 2002. *Rječnik moje majke*. Sarajevo : Alef. 161 str.
- Vajzović, Hanka. 1999. *Orijentalizmi u književnom djelu. Lingvistička analiza*. Sarajevo : Institut za jezik i Orijentalni institut Sarajevo. 407 str.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskog književnog jezika*. Zagreb : Matica hrvatska. 695 str.

